

ČÁST TŘETÍ.

Hodnota, cena, peníze a úvěr.

O d d í l I.

H o d n o t a .

Řekli jsme již v úvodní části, promlouvajíce o statcích, že jen ty z nich mohou mít význam hospodářský, které nejsou v libovolném množství, které nejsou statky volnými. Mohou být užitečnými, ano nezbytnými, je-li jich však takové množství, že nemusím s nimi šetřiti, že nemusím mít obav, že neukojím potřebu dýchání, kdyby část vzduchu zmizela, nemají významu pro hospodářství, nemohu vyjádřiti hospodářsky jejich užitečnost, nemohu je zhodnotit. Jenom statky, které jsou k používání v míře obmezené, takže jest nebezpečí, že bych nemohl ukončiti svoji potřebu, jsou hospodářskými statky a mají hospodářskou hodnotu (na rozdíl na př. od hodnoty umělecké, historické a pod.). Hodnotíme tedy věci ne pouze dle jejich užitečnosti, nýbrž také dle jejich významnosti.

A tu mohou být dvě dělitka: buď hodnotíme věc dle toho, jaký význam má pro spotřebu a mluvíme o hodnotě spotřební, kterou dle způsobu spotřeby rozdělujeme na zůstatkovou, kde jedním použitím statek zmizí (potrava, uhlí), nebo užitkovou, kde delším užíváním statek spotřebuji (šaty, obytný dům); nebo měříme hodnotu statku tím, mnoho-li jiných statků zaří dostaneme, čili přikládáme mu hodnotu směnnou.

V tomto vylíčení kladli jsme váhu na to, jak já jako člověk s úsudkem hodnotím nějaký statek pro potřeby svoje a jak hodnotím ho pro směnu, čili jak já jako činný podnět, subjekt

myšlení dojdu k úsudku o hodnotě; hodnota takto vyšetřená je podmětná čili subjektivní.

Jak tvoří se hodnota subjektivní? Řídí se dle užitečnosti, vzácnosti, rovná se nahromaděné práci ve věci, jsou pro ni rozlihující náklady? Je zřejmo z úvahy, že jedna a táz věc nebo úplně stejně věci téhož druhu nemají stejnou hodnotu pro různé lidi, ano ani stejnou hodnotu pro téhož hospodáře v různých dobách a při různém množství předmětů, naležejících do jeho panství, že podstata tvoření hodnoty a její výše musí spočívat v něčem jiném.

Hodnotu (hospodářskou) přikládám jen věcem, které jednak jsou způsobilé k ukolení potřeb, jednak nejsou v libovolném množství. Z toho však plynne, že o výši hodnoty subjektivní bude rozhodovati důležitost potřeb a množství statků, které mám k dispozici.

Abychom jasněji mohli věc vyložiti, vmysleme se do hospodářství osamělého nebo uzavřeného hospodářství domácnostního, kde není styků hospodářských s jiným hospodářstvím, není směny.

V tomto hospodářství bude mít hospodář úrčitý počet úplně stejných kusů téhož statku (na př. 30 kusů plátna), jehož lze užiti k ukolení různých potřeb: na prádlo, šaty, pokryvku, obal na peřinu, záclonu, přikrývku na stůl, prostěradlo, ručník, onuce, na zřízení stanu, pokryvku na potraviny, a všecky tyto potřeby bude mít a na všecky by vystačil s plátnem, které má, potřeby jeho byly by úplně ukoleny.

Předpokládejme však, že mu dva kusy plátna shoří, a tím se mu nedostane plátna na ukolení všech potřeb, takže je nucen vybrati z nich nejdůležitější, odstupňovati je podle jich důležitosti, užitečnosti, naléhavosti. Plátno stane se proř. vzácnější, dostane vyšší hodnotu, a sice dle poslední potřeby, k jejímuž ukolení ještě stačí, podle nejnižšího užitku, který ještě přinésti může, ohrazeného daným množstvím statku. Hospodář užije plátna na prádlo, šat, obal na peří, ručník, na stan, neužije je však na pokryvku na stůl, prostěradlo, onuce, záclonu, pokryvku na jídlo, poněvadž tyto potřeby jsou nejméně naléhavé. Hodnotití bude plátno dle užitečnosti, jakou přikládá upotřebení poslednímu v řadě. Hodnota subjektivní by ještě stoupala, kdyby ztratil tolik kusů plátna, že by mu stačilo jen na potřebu nejnutnější, na př. na šaty a prádlo, čili hodnota řídila

by se opět dle potřeby, nejméně počítované ve stupnici dle nejposlednějšího užitku. Tomuto užitku říkáme hraniční užitek a zákon o hraničním užitku by zněl, že hodnota všech exemplářů se řídí dle užitku, jaký poskytuje ukojením nejméně počítované potřeby, na niž ještě stačí. Ze tomu skutečně jest tak, vidíme, máme-li nějakých předmětů mnoho, tak že s nimi nešetříme, používáme jich k potřebám, k nimž bychom jich jindy nepoužili (posvícenské hody, zabíječky, pečivo na venku a pod.), čili hodnota předmětů těch v našich očích klesla.

Může-li jen jedné potřebě sloužiti více statků najednou, platí hraniční užitek pro hodnotu celku. Ztratíme-li jednu rukavici nebo botu, přestane mít hodnotu i druhá.

U výrobního prostředku řídí se hodnota dle hraničního užitku výrobku, nikoli naopak. Hodnota stroje řídí se dle toho, v jaké míře a jakosti může působiti na úkoj potřeb svými výrobky, hodnota pozemků dle plodů, které vydá.

Také však v hospodářství se směnou platí zákon o hraničním užitku. Mohu-li si opatřiti shořelé kusy plátna výměnou za jiné statky, které mám, bude se hodnota kusů plátna, které mám, řídit dle hraničního užitku těch statků, které při výměně dáti musím, abych shořelých dvou kusů plátna nabyl.

Bude tedy pro subjektivní hodnocení rozhodno množství statků a důležitost poslední potřeby (užitečnost jejího ukojení), která může býti ještě ukojena a tvoří hraniční užitek statku; ten bude měřen v odloučeném hospodářství přímo, při všech spotřeby v hospodářství s oběhem statků, množstvím a důležitostí potřeby, k niž slouží statky na výměnu dané.

Jako neurčuje výrobní prostředek hodnotu výrobku, tak také neurčuje ji práce vynaložení k výrobě statku, nýbrž naopak hodnota práce řídí se hodnotou výrobku. Sebe více vynaložené práce na to, aby vznikl nějaký statek, nedodá mu větší hodnoty, není-li vzniklý statek uznán za způsobilý k ukojení důležité potřeby a není-li v množství velkém. Kdyby někdo vyráběl boty pro rodinu svoji o 20 členech, ale vyrobil ne 20 páru bot, nýbrž sto páru a vynaložil tedy 5krát tolik práce, nebude těchto 100 páru mít 5krát tak velkou hodnotu, jako vyrobil-li by 20 páru.

Nauka, že práce tvoří hodnotu, není správná v žádném druhu a způsobu hospodářské organizace.

Druhý druh hodnoty jest hodnota směnná, která spočívá ve způsobilosti statku, v předmětu, jest předmětná čili objektivní. Mírnou její jsou statky, které dostanu za svůj statek. Toto množství statků, které dostanu za svůj statek směněný, sluje cenu. Cena může být vyjádřena jinými statky (kráva má cenu tří telat, metr sukna cenu pěti metrů plátna a pod.), anebo také společensky uznánou mírou všech hodnot čili penězi (za krávu dostanu 24 kusů zlata určité váhy, za něž vyměním [koupím] tři telata; metr sukna dostanu za 1 kousek zlata a vyměním za zlato 5 metrů plátna a pod.). V peněžním hospodářství bude tedy cenou vyrozumívána v nejzlepších vyjádřená hodnota všechno směněné a místo směny nastoupí koupě a prodej. Avšak i zde budou vždy zbytky dřívějších směn, na př. hospodyně směně příze za plátno u tkalce, hospodářský dělník vymění si deputátem dané obilí, hráč a pod. za mouku u krupaře, hostinský za špinavé, černé tuky ze splašků vymění si mydlo u mydláře.

V obyčejné mluvě nerozlišuje se mezi pojmem hodnoty a cenou a mluví se často o ceně, kde může být myšlena jen hodnota. V národním hospodářství musíme rozeznávat tyto dva pojmy velmi přesně: objektivní hodnota směnná jest způsobilost nějakého statku dostati zaří jisté množství jiných statků (v prvé řadě peněz); cena jest při směně vskutku doložené množství statků.

Řekne-li někdo, že má šperk, dům, pole jeho (jež prodati nemusí a k prodeji nenabízí) takovou a takovou cenu, mluví vlastně o hodnotě, neboť říká, že šperk, dům, pole jsou způsobilé, aby byly vyměněny za jiné statky než peníze takového a takového množství. Prodá-li skutečně šperk, dům, pole, je to, co skutečně dostal na statech vyměněných cenou šperku, domu, pole.

Poněvadž cena jest výrazem objektivní hodnoty směnné, budou pro obě — objektivní hodnotu směnnou a cenu — platiti stejně zákonky a pravidla. Objektivní hodnota směnná spadá často dohromady s cenou, ale nemusí tomu tak být; tak na př. při odhadech, dělení pozůstatlosti, určení náhrady škody stanoveném tak zv. ceny obecné určuje se objektivní hodnota směnná v tom způsobu, že se zjistí, mnoho-li by se mohlo dostati za statek, o něž jde, kdyby byl předmětem směny.